

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ, ГАРАНТІЇ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПРОФЕСІЙНА РЕІНТЕГРАЦІЯ

Живко З. Б., Остапенко О. М., Живко М. О.

ВСТУП

Повномасштабна війна, розв'язана проти України, суттєво трансформувала систему державної політики у сфері соціального захисту населення та визначила нові пріоритети щодо забезпечення належного рівня соціальної підтримки військовослужбовців і членів їхніх сімей. В умовах воєнного стану військовослужбовці виконують ключову роль у забезпеченні національної безпеки, територіальної цілісності та державного суверенітету, що зумовлює необхідність створення ефективної системи їх соціалізації, соціального забезпечення та подальшої інтеграції у цивільне життя після завершення військової служби. Особливої актуальності набуває питання формування комплексної системи соціального захисту, яка охоплює не лише матеріальне забезпечення, а й медичну, психологічну, професійну, освітню та трудову підтримку військовослужбовців на всіх етапах проходження служби та після її завершення.

Післявоєнне відновлення України значною мірою залежатиме від ефективності державної політики щодо відновлення людського капіталу, важливою складовою якого є військовослужбовці та ветерани. Їхня успішна соціалізація, професійна адаптація, можливість реалізації трудового потенціалу, доступ до якісних соціальних послуг і державних гарантій визначатимуть рівень соціальної стабільності, економічного розвитку та суспільної згуртованості країни. Саме тому питання соціалізації військовослужбовців сьогодні виходить за межі соціальної політики та стає одним із ключових елементів державної політики післявоєнного відновлення України.

Водночас сучасна система соціального захисту військовослужбовців і ветеранів функціонує в умовах значних викликів. Серед них – постійне збільшення чисельності осіб, які потребують соціальної підтримки, необхідність удосконалення нормативно-правового забезпечення, недостатній рівень координації між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, роботодавцями та громадськими організаціями, а також потреба у цифровізації процесів надання соціальних послуг. Не менш важливими залишаються питання забезпечення своєчасності соціальних виплат, доступності медичної та психологічної реабілітації, забезпечення житлом, реалізації права на освіту, професійну перепідготовку та працевлаштування після завершення військової служби. В умовах зростання кількості ветеранів особливого значення набуває формування сучасної моделі соціальної реінтеграції, що сприятиме їх успішній адаптації до мирного життя та активній участі у соціально-економічному розвитку держави.

Соціальні гарантії та система соціального забезпечення є важливими інструментами реалізації державної соціальної політики щодо військовослужбовців. Вони охоплюють грошове забезпечення, компенсаційні та страхові виплати, пенсійне

забезпечення, медичне обслуговування, житлові програми, освітні пільги, соціальне страхування, професійну підготовку та інші види державної підтримки. Їх ефективне функціонування забезпечує соціальну захищеність військовослужбовців, підвищує мотивацію до проходження військової служби, сприяє збереженню кадрового потенціалу сектору безпеки і оборони та створює передумови для успішної професійної реалізації військовослужбовців після завершення служби. Особливого значення набуває розвиток механізмів працевлаштування ветеранів, стимулювання підприємницької діяльності, професійної перепідготовки та співпраці держави, бізнесу й громадянського суспільства у створенні інклюзивного ринку праці.

Метою дослідження є комплексний аналіз процесів соціалізації військовослужбовців у сучасних умовах функціонування України, дослідження системи соціальних стандартів, соціального забезпечення, соціальних гарантій, видів державних виплат та механізмів працевлаштування військовослужбовців, а також обґрунтування напрямів удосконалення державної політики у сфері їх соціального захисту та професійної реінтеграції.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання дослідження: проаналізувати сучасний стан нормативно-правового забезпечення соціального захисту військовослужбовців; дослідити систему соціальних стандартів, соціальних гарантій та видів соціального забезпечення; охарактеризувати механізми надання грошових, компенсаційних і страхових виплат; оцінити сучасний стан професійної адаптації та працевлаштування військовослужбовців після завершення служби; визначити основні проблеми функціонування системи соціального захисту та обґрунтувати перспективні напрями її вдосконалення відповідно до потреб післявоєнного відновлення України та сучасних європейських стандартів соціальної політики.

1. Соціальні стандарти та система соціального забезпечення військовослужбовців

Соціальний захист військовослужбовців є одним із ключових напрямів державної соціальної політики, що забезпечує належний рівень соціальної безпеки осіб, які виконують конституційний обов'язок щодо захисту суверенітету, незалежності та територіальної цілісності держави. В умовах повномасштабної війни та післявоєнної трансформації України питання формування ефективної нормативно-правової системи соціального забезпечення військовослужбовців набуває особливого значення, оскільки безпосередньо впливає на обороноздатність держави, кадрову стабільність сектору безпеки і оборони, соціальну справедливість та довіру суспільства до державних інституцій. Система соціального захисту має гарантувати військовослужбовцям і членам їхніх сімей належний рівень матеріального забезпечення, соціальних гарантій, медичного обслуговування, житлового забезпечення, пенсійного забезпечення, професійної адаптації та соціальної реінтеграції після завершення військової служби.

Нормативно-правове забезпечення соціального захисту військовослужбовців в Україні ґрунтується на багаторівневій системі правових актів, що включає Конституцію України, міжнародні договори, закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, накази центральних органів виконавчої влади та відомчі нормативні документи. Така ієрархічна система

забезпечує комплексне правове регулювання відносин у сфері соціального забезпечення військовослужбовців та визначає права, гарантії й механізми реалізації державної соціальної політики.

Основоположним нормативно-правовим актом є Конституція України, яка визначає Україну як соціальну та правову державу (стаття 1) і встановлює обов'язок держави забезпечувати соціальний захист громадян. Відповідно до статті 17 Конституції України держава гарантує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. Дана конституційна норма є фундаментальною правовою гарантією, яка визначає пріоритетність соціального забезпечення військовослужбовців у системі державної соціальної політики¹.

Право кожної особи на соціальний захист також закріплено статтею 46 Конституції України, відповідно до якої громадяни мають право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, старості та в інших випадках, передбачених законом. Для військовослужбовців зазначене право конкретизується спеціальним законодавством, яке враховує особливості проходження військової служби, підвищений рівень професійного ризику та необхідність забезпечення додаткових державних гарантій.

Базовим спеціальним нормативно-правовим актом у сфері соціального забезпечення військовослужбовців є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», який визначає основні принципи державної політики щодо забезпечення соціальних прав військовослужбовців². Закон регламентує систему грошового забезпечення, порядок надання медичної допомоги, забезпечення житлом, пенсійного забезпечення, державного страхування, освіти, професійної підготовки, соціальних пільг, компенсацій та інших гарантій. Важливою особливістю зазначеного Закону є закріплення принципу компенсації підвищеного ризику військової служби шляхом надання додаткових соціальних гарантій, які перевищують загальнодержавні стандарти соціального забезпечення.

Важливе місце у системі нормативного регулювання займає Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», який визначає правові засади проходження військової служби, порядок її проходження, підстави звільнення та соціальні гарантії військовослужбовців на різних етапах служби³. Закон встановлює взаємозв'язок між проходженням військової служби та реалізацією права на соціальне забезпечення, професійну освіту, перепідготовку та працевлаштування після звільнення зі служби.

Соціальне забезпечення військовослужбовців нерозривно пов'язане із системою пенсійного забезпечення. Правові засади його функціонування визначає Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», який встановлює порядок призначення пенсій за вислугу років, по

¹ Конституція України. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.01.2020, підстава – 27-ІХ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

² Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 15, ст.190 зі змінами. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

³ Закон України Про військовий обов'язок і військову службу. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 27, ст.385. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

інвалідності та у разі втрати годувальника⁴. Особливістю цієї системи є врахування специфіки проходження військової служби, підвищених професійних ризиків та необхідності забезпечення соціальної стабільності після завершення кар'єри військовослужбовця.

Суттєве значення для розвитку системи соціального забезпечення має Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», який визначає комплекс соціальних прав осіб, які брали участь у захисті держави⁵. Закон регламентує порядок надання пільг, компенсацій, медичного забезпечення, санаторно-курортного лікування, професійної адаптації, психологічної реабілітації, забезпечення житлом та інших видів державної підтримки. В умовах війни сфера його застосування значно розширилася, що потребувало внесення численних змін, спрямованих на вдосконалення механізмів соціальної підтримки ветеранів та членів сімей загиблих Захисників і Захисниць України.

Окремий блок нормативно-правового регулювання формують акти Кабінету Міністрів України, якими визначаються порядок виплати грошового забезпечення, механізми надання одноразової грошової допомоги, компенсацій, житлових субсидій, медичного забезпечення, реабілітації, психологічної підтримки та інших соціальних послуг. Особливу роль після 2022 року відіграли урядові рішення щодо встановлення додаткової винагороди військовослужбовцям, збільшення розмірів грошового забезпечення, удосконалення порядку здійснення страхових виплат та підтримки сімей загиблих військовослужбовців.

Важливим напрямом розвитку нормативної бази стало створення сучасної системи ветеранської політики. У цьому контексті значну роль відіграє діяльність Міністерства у справах ветеранів України, яке забезпечує формування державної політики щодо соціальної адаптації, професійної реабілітації, працевлаштування, психологічної підтримки та розвитку підприємницької активності ветеранів війни. Поступово відбувається перехід від переважно компенсаційної моделі соціального забезпечення до моделі комплексної соціальної інтеграції військовослужбовців і ветеранів.

Нормативно-правові засади соціального захисту військовослужбовців формуються також під впливом міжнародного права. Україна є учасницею низки міжнародних договорів, що визначають базові стандарти соціального захисту населення. До них належать Загальна декларація прав людини (1948 р.)⁶, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.)⁷, Європейська соціальна

⁴ Закон України Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 29, ст. 399. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text>

⁵ Закон України Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 45, ст.425. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

⁶ Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

⁷ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Статус Пакту див. (995_і 17). Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

хартія (переглянута)⁸, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод⁹, а також низка конвенцій Міжнародної організації праці, які закріплюють принципи соціального забезпечення, рівності прав, недискримінації та права на достатній життєвий рівень. Після набуття Україною статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу особливого значення набуває гармонізація національного законодавства із соціальним надбанням ЄС, що передбачає вдосконалення механізмів соціального захисту, цифровізацію соціальних послуг, підвищення прозорості бюджетного фінансування та впровадження європейських стандартів управління соціальною сферою.

Сучасний розвиток нормативно-правового забезпечення характеризується переходом до людиноцентричної моделі державної політики, у центрі якої перебуває не лише забезпечення матеріальних виплат, а й створення умов для повноцінної соціальної адаптації військовослужбовців, відновлення їх фізичного та психологічного здоров'я, розвитку професійного потенціалу та успішної інтеграції до цивільного життя. Такий підхід відповідає сучасним концепціям людського розвитку, соціальної безпеки та сталого розвитку, які визначають соціальний захист як інвестицію у людський капітал, а не виключно як механізм бюджетного фінансування.

Разом із тим сучасна нормативно-правова база залишається динамічною та потребує подальшого вдосконалення. Серед основних напрямів її розвитку доцільно виділити систематизацію законодавства, усунення дублювання окремих нормативних актів, розширення цифрових механізмів реалізації соціальних прав, удосконалення міжвідомчої взаємодії, гармонізацію із законодавством Європейського Союзу та впровадження комплексної моделі соціального супроводу військовослужбовців і ветеранів протягом усього життєвого циклу – від початку військової служби до повної соціальної та професійної реінтеграції після її завершення.

Таким чином, нормативно-правові засади соціального захисту військовослужбовців в Україні сформували багаторівневу систему правового регулювання, що поєднує конституційні гарантії, спеціальне галузеве законодавство, підзаконні нормативно-правові акти та міжнародні соціальні стандарти. Подальший розвиток цієї системи має бути спрямований на підвищення її адаптивності, прозорості, цифрової трансформації та відповідності сучасним європейським підходам до забезпечення соціальної безпеки військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей.

2. Державні соціальні стандарти та структура соціального забезпечення військовослужбовців

Система соціального забезпечення військовослужбовців є невід'ємною складовою державної політики у сфері національної безпеки та соціального захисту населення. Її ефективність визначає не лише рівень соціальної захищеності осіб, які проходять

⁸ ЄВРОПЕЙСЬКА СОЦІАЛЬНА ХАРТІЯ (переглянута). Страсбург, 3 травня 1996 року. Хартію ратифіковано із заявами Законом № 137-V від 14.09.2006, ВВР, 2006, N 43, ст.418. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

⁹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14 та 15 з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

військову службу, а й безпосередньо впливає на обороноздатність держави, мотивацію до військової служби, кадрову стабільність сектору безпеки й оборони та успішність післявоєнного відновлення країни. У сучасних умовах воєнного стану система соціального забезпечення набуває стратегічного значення, оскільки забезпечує відтворення людського потенціалу, підтримку військовослужбовців та їхніх сімей, а також створює передумови для ефективної соціальної адаптації ветеранів після завершення військової служби.

Державні соціальні стандарти виступають основою формування механізму соціального забезпечення військовослужбовців. Відповідно до Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» вони визначають систему соціальних норм і нормативів, на базі яких встановлюються мінімальні державні гарантії щодо рівня життя громадян¹⁰. Однак специфіка військової служби, пов'язана з підвищеним ризиком для життя і здоров'я, особливими умовами праці та обмеженням окремих конституційних прав, зумовлює необхідність встановлення спеціальних соціальних стандартів, що суттєво перевищують загальнодержавний рівень соціального забезпечення.

На відміну від загальної системи соціального захисту населення, соціальні стандарти для військовослужбовців мають компенсаційний характер і покликані відшкодовувати негативний вплив професійних ризиків, фізичних і психологічних навантажень, а також забезпечувати гідний рівень матеріального добробуту військовослужбовців та членів їхніх сімей. Саме тому державна політика у цій сфері базується на принципах соціальної справедливості, адресності, гарантованості, безперервності соціального забезпечення та відповідності рівня соціального захисту характеру й складності виконуваних службових обов'язків.

Система державних соціальних стандартів щодо військовослужбовців охоплює комплекс матеріальних, фінансових, медичних, житлових, освітніх та соціальних гарантій, які забезпечуються державою протягом усього періоду проходження військової служби, а також після звільнення в запас чи відставку. Її функціонування ґрунтується на поєднанні бюджетного фінансування, державного соціального страхування, спеціальних компенсаційних механізмів і програм соціальної підтримки.

Одним із ключових елементів державних соціальних стандартів є грошове забезпечення військовослужбовців, яке виконує одночасно соціальну, компенсаційну, стимулюючу та мотиваційну функції. Його структура включає посадовий оклад, оклад за військовим званням, надбавки за вислугу років, виконання особливо важливих завдань, службу в умовах підвищеного ризику, премії, одноразові винагороди та інші додаткові виплати. Після початку повномасштабної агресії Російської Федерації механізм грошового забезпечення було істотно переглянуто шляхом запровадження додаткових виплат військовослужбовцям, які беруть участь у бойових діях, що дозволило частково компенсувати ризики військової служби та підвищити її соціальну привабливість.

Важливим напрямом соціального забезпечення є одноразові та компенсаційні виплати, які надаються у разі поранення, отримання інвалідності, загибелі

¹⁰ Закон України Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 48, ст.409. Із змінами, внесеними згідно із Законом № 107-VI від 28.12.2007, ВВР, 2008, № 5-6, № 7-8, ст.78 – зміни діють по 31 грудня 2008 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>

військовослужбовця або втрати працездатності. Такі виплати виконують компенсаційну функцію та забезпечують матеріальну підтримку військовослужбовців і членів їхніх сімей. Одночасно вони є елементом державного страхового механізму, який дозволяє частково мінімізувати соціально-економічні наслідки військових ризиків.

Особливе місце у структурі соціального забезпечення посідає пенсійне забезпечення, яке враховує специфіку проходження військової служби, тривалість вислуги років, стан здоров'я та умови виконання службових обов'язків. Пенсійна система для військовослужбовців має спеціальний характер і спрямована на забезпечення соціальної стабільності після завершення професійної діяльності. Водночас сучасні демографічні та економічні виклики потребують її подальшого реформування, зокрема удосконалення механізмів індексації пенсій, забезпечення фінансової стійкості та справедливого співвідношення між рівнем грошового забезпечення під час служби і розміром пенсійних виплат.

Не менш важливою складовою державних соціальних стандартів є медичне забезпечення, яке включає первинну, спеціалізовану та високоспеціалізовану медичну допомогу, медичну реабілітацію, психологічну підтримку, санаторно-курортне лікування та протезування. З огляду на значне зростання кількості військовослужбовців, які отримали бойові поранення або психологічні травми, особливого значення набуває розвиток системи комплексної фізичної та психосоціальної реабілітації. Сучасні підходи передбачають інтеграцію медичної, психологічної, соціальної та професійної реабілітації, що відповідає рекомендаціям Всесвітньої організації охорони здоров'я та міжнародним стандартам ветеранської політики.

Важливою соціальною гарантією є житлове забезпечення військовослужбовців, яке реалізується через надання службового житла, компенсації за оренду житла, участь у державних житлових програмах, пільгове кредитування та інші механізми підтримки. Незважаючи на суттєві зміни у законодавстві, забезпечення житлом залишається одним із найскладніших напрямів державної соціальної політики. Наявність значної черги на отримання житла, недостатній обсяг бюджетного фінансування та зростання потреб після 2022 року свідчать про необхідність модернізації житлової політики із застосуванням сучасних фінансових інструментів, державно-приватного партнерства та цифрових систем обліку.

До структури соціального забезпечення також входять освітні гарантії, що забезпечують можливість здобуття освіти, професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації військовослужбовців і ветеранів. Особливого значення ці механізми набувають у процесі переходу від військової служби до цивільної професійної діяльності. Професійна перепідготовка, розвиток підприємницьких компетентностей, цифрових навичок та підтримка ветеранського бізнесу сприяють успішній соціальній реінтеграції й формуванню конкурентоспроможного людського капіталу.

У сучасних умовах соціальне забезпечення дедалі більше набуває комплексного характеру, поєднуючи матеріальні виплати із системою соціальних послуг. До таких послуг належать психологічний супровід, соціальний патронаж, юридична допомога, підтримка сімей військовослужбовців, професійне консультування, сприяння працевлаштуванню, розвиток соціального підприємництва та інтеграція ветеранів у місцеві громади. Саме такий підхід відповідає сучасній концепції людиноцентричної

державної політики, де основною метою є не лише компенсація втрат, а й забезпечення довгострокової соціальної стійкості особи.

Структуру соціального забезпечення військовослужбовців доцільно розглядати як багаторівневу систему взаємопов'язаних компонентів, яка включає (рис. 1):

Рис. 1. Структуру соціального забезпечення військовослужбовців*

**Сформовано авторами*

Системний аналіз дозволяє стверджувати, що сучасна модель соціального забезпечення повинна функціонувати не як сукупність окремих соціальних виплат, а як інтегрована екосистема соціального захисту, що забезпечує безперервний соціальний супровід військовослужбовця протягом усього життєвого циклу: від вступу на військову службу, проходження служби та участі у бойових діях до демобілізації, професійної реадaptaції, працевлаштування й повноцінної інтеграції у цивільне життя.

Особливої актуальності набуває цифрова трансформація системи соціального забезпечення. Впровадження електронних реєстрів ветеранів, цифрових кабінетів отримувачів соціальних послуг, автоматизація призначення соціальних виплат, електронний документообіг та використання інформаційно-аналітичних систем дозволяють підвищити прозорість, оперативність та адресність надання державної підтримки. Крім того, цифровізація сприяє зниженню адміністративного навантаження, мінімізації бюрократичних процедур і підвищенню якості управління соціальною сферою.

Отже, державні соціальні стандарти та структура соціального забезпечення військовослужбовців формують комплексну багаторівневу систему гарантій,

спрямовану на забезпечення належного рівня життя, соціальної безпеки та професійної реалізації військовослужбовців і членів їхніх сімей. Подальший розвиток цієї системи має ґрунтуватися на принципах людиноцентричності, адресності, цифрової трансформації, міжвідомчої інтеграції та гармонізації із соціальними стандартами Європейського Союзу, що забезпечить підвищення ефективності державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та їх успішну соціальну реінтеграцію в умовах післявоєнного відновлення України.

3. Сучасні проблеми функціонування системи соціального захисту та міжнародний досвід її розвитку

Трансформація системи соціального захисту військовослужбовців в Україні відбувається в умовах повномасштабної війни, суттєвого зростання чисельності військовослужбовців, збільшення кількості ветеранів, осіб з інвалідністю внаслідок війни та сімей загиблих Захисників і Захисниць України. За таких умов соціальний захист набуває стратегічного значення, оскільки виступає не лише інструментом реалізації державної соціальної політики, а й важливим чинником забезпечення національної безпеки, обороноздатності держави, суспільної стабільності та післявоєнного відновлення людського капіталу. Незважаючи на суттєве вдосконалення законодавчої бази, система соціального забезпечення військовослужбовців залишається недостатньо адаптованою до сучасних викликів, що потребує її комплексної модернізації з урахуванням міжнародного досвіду.

Однією з ключових проблем є фрагментарність нормативно-правового регулювання. Соціальні гарантії військовослужбовців регламентуються значною кількістю законів, постанов Кабінету Міністрів України, відомчих нормативних актів та спеціальних програм, що нерідко призводить до дублювання функцій, колізій правових норм і різного трактування механізмів реалізації соціальних прав¹¹. Відсутність єдиного кодифікованого документа, який би комплексно регулював питання соціального забезпечення військовослужбовців і ветеранів, ускладнює практичне застосування законодавства та знижує ефективність державного управління у цій сфері.

Серйозним викликом залишається недостатня інтегрованість інституційної системи соціального захисту. Надання соціальних послуг здійснюють різні органи державної влади: Міністерство оборони України, Міністерство у справах ветеранів України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство охорони здоров'я України, Пенсійний фонд України, органи місцевого самоврядування та інші установи. Відсутність належної міжвідомчої координації призводить до дублювання адміністративних процедур, збільшення термінів розгляду звернень, надмірного документообігу та зниження доступності соціальних послуг.

Не менш важливою проблемою є фінансова стійкість системи соціального забезпечення. Значне збільшення бюджетних витратків на оборону та соціальну підтримку військовослужбовців істотно підвищує навантаження на державні фінанси.

¹¹ Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо проходження військової служби особами, звільненими умовно-достроково від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом. https://ips.ligazakon.net/document/T264931?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=FNL000044

У перспективі післявоєнного відновлення Україна зіткнеться зі стрімким зростанням кількості ветеранів, осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів сімей загиблих військовослужбовців, що потребуватиме довгострокового фінансування соціальних програм. За таких умов актуалізується питання впровадження сучасних механізмів бюджетного планування, програмно-цільового фінансування, державно-приватного партнерства, розвитку соціального страхування та залучення міжнародної фінансової підтримки.

Особливого значення набуває проблема психологічної реабілітації та соціальної адаптації військовослужбовців після завершення служби. Бойовий досвід, тривале перебування в зоні бойових дій, фізичні травми та психологічні навантаження значно ускладнюють повернення до цивільного життя. Водночас існуюча система соціальної підтримки недостатньо інтегрує медичну, психологічну, професійну та соціальну реабілітацію. У сучасних умовах необхідно переходити до комплексної моделі реінтеграції ветеранів, яка охоплюватиме психологічний супровід, професійну перепідготовку, підтримку підприємницької діяльності, працевлаштування та соціальну адаптацію сімей військовослужбовців.

Суттєвим викликом залишається працевлаштування ветеранів війни. Багато військовослужбовців після демобілізації стикаються з труднощами адаптації до цивільного ринку праці, невідповідністю набутих військових компетентностей вимогам роботодавців, фізичними обмеженнями або психологічними наслідками бойових дій. Водночас роботодавці нерідко не мають достатнього досвіду інтеграції ветеранів у трудові колективи. Це обумовлює необхідність розвитку програм професійної перепідготовки, системи визнання компетентностей, здобутих під час військової служби, стимулювання роботодавців до працевлаштування ветеранів, а також підтримки ветеранського підприємництва як важливого напрямку економічної реінтеграції.

Окремої уваги потребує цифрова трансформація соціальної сфери. Незважаючи на активний розвиток електронного урядування, значна частина адміністративних процедур щодо призначення соціальних виплат, компенсацій та пільг залишається складною, потребує подання великої кількості документів і взаємодії з різними державними органами. У перспективі розвиток цифрових платформ, інтегрованих державних реєстрів, електронної ідентифікації та автоматизованого призначення соціальних виплат має стати одним із пріоритетних напрямів модернізації системи соціального захисту.

Вирішення зазначених проблем доцільно здійснювати з урахуванням міжнародного досвіду, який демонструє ефективність комплексного підходу до соціальної підтримки військовослужбовців та ветеранів.

У США функціонує одна з найрозвиненіших систем підтримки ветеранів, яка реалізується через Department of Veterans Affairs¹². Її особливістю є комплексність соціального супроводу, що включає медичне забезпечення, психологічну допомогу, житлові програми, освітні гранти, професійну підготовку, працевлаштування, підтримку підприємництва та цифрові сервіси. Особлива увага приділяється індивідуальним програмам реабілітації та розвитку людського потенціалу ветеранів.

¹² Let us help you get started. VA. Talk to the Veterans Crisis Line now. <https://www.va.gov/>

У Канаді соціальна політика ґрунтується на принципах персоналізованого супроводу ветерана. Програми Veteran Well-being Program забезпечують комплексну підтримку фізичного, психологічного, соціального та економічного благополуччя військовослужбовців. Значний акцент робиться на професійній перепідготовці, розвитку підприємницьких навичок, психологічній реабілітації та підтримці членів сімей ветеранів¹³.

У Великій Британії реалізується концепція Armed Forces Covenant, відповідно до якої держава, роботодавці, органи місцевого самоврядування та громадські організації несуть спільну відповідальність за забезпечення соціальної інтеграції військовослужбовців і ветеранів¹⁴. Особливістю британської моделі є активна участь бізнесу у працевлаштуванні ветеранів, реалізації освітніх програм та підтримці соціального підприємництва.

Для країн НАТО характерним є впровадження принципу «безперервного супроводу військовослужбовця» (*continuum of care*), який передбачає комплексний соціальний супровід від моменту вступу на військову службу до повної інтеграції після її завершення¹⁵. Такий підхід поєднує медичну допомогу, психологічну підтримку, соціальне страхування, професійну адаптацію, працевлаштування та підтримку сімей військовослужбовців. Він базується на міжвідомчій взаємодії, цифровому управлінні та оцінюванні ефективності соціальних програм.

Для України особливий інтерес становить досвід Польщі, яка в процесі реформування сектору безпеки гармонізувала національне законодавство з вимогами Європейського Союзу та НАТО. Польська модель характеризується високим рівнем інтеграції військової, соціальної, медичної та освітньої політики, широким використанням цифрових сервісів, програм професійної адаптації та партнерства між державою й роботодавцями.

Узагальнення міжнародної практики дозволяє сформулювати основні напрями вдосконалення української системи соціального захисту військовослужбовців (рис. 2).

Таким чином, міжнародний досвід підтверджує, що ефективна система соціального захисту військовослужбовців має ґрунтуватися не лише на механізмах матеріального забезпечення, а й на створенні цілісної моделі розвитку людського капіталу, яка забезпечує довгострокову соціальну стійкість, економічну активність та успішну інтеграцію ветеранів у цивільне життя.

Дослідження теоретико-правових та організаційних засад соціального захисту військовослужбовців свідчить, що в сучасних умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України ця сфера набуває стратегічного значення для забезпечення національної безпеки, розвитку людського капіталу та соціальної стабільності. Соціальний захист військовослужбовців перестає бути виключно інструментом матеріальної підтримки й трансформується у багаторівневу систему державної політики, що поєднує фінансові, соціальні, медичні, психологічні, освітні та професійні механізми підтримки військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей.

¹³ VA. Health Care. Whole Health. Well-Being Programs. <https://www.va.gov/WHOLEHEALTH/veteran-resources/Well-Being-Programs.asp>

¹⁴ Armed Forces Covenant. <https://www.armedforcescovenant.gov.uk/>

¹⁵ Висновок до проекту Закону України від 29.01.2019 № 9181 (одержаний ВР України). Про комбатантів України/ <https://ips.ligazakon.net/document/XH73100A>

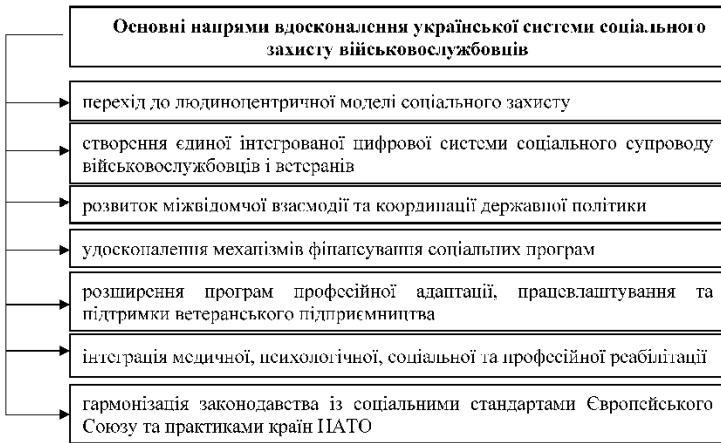

Рис. 2. Основні напрями вдосконалення української системи соціального захисту військовослужбовців*

**Сформовано авторами*

Встановлено, що нормативно-правове забезпечення соціального захисту сформувало комплексну систему державних гарантій, яка базується на положеннях Конституції України, спеціальному законодавстві, підзаконних нормативно-правових актах та міжнародних соціальних стандартах. Водночас сучасні умови функціонування сектору безпеки і оборони вимагають подальшої систематизації законодавства, усунення правових колізій, удосконалення механізмів реалізації соціальних прав та гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу.

Аналіз структури соціального забезпечення показав, що вона охоплює взаємопов'язані складові: грошове забезпечення, соціальне страхування, медичну та психологічну реабілітацію, житлові програми, освітню підтримку, професійну адаптацію, працевлаштування та соціальну інтеграцію ветеранів. Ефективність функціонування цієї системи визначається не лише обсягами фінансування, а й рівнем міжвідомчої координації, цифровізації соціальних послуг, прозорістю адміністративних процедур та якістю управління.

Водночас сучасна система соціального захисту стикається з низкою системних проблем, серед яких фрагментарність нормативного регулювання, недостатня інтегрованість державних інституцій, фінансові обмеження, складність процедур отримання соціальних послуг, недостатній розвиток програм професійної реінтеграції та психологічної підтримки ветеранів. Їх подолання потребує комплексної модернізації всієї системи соціального забезпечення.

Дослідження міжнародного досвіду США, Канади, Великої Британії, Польщі та інших країн – членів НАТО засвідчило доцільність переходу до інтегрованої людиноцентричної моделі соціального захисту, заснованої на принципі безперервного

соціального супроводу військовослужбовця протягом усього життєвого циклу. Для України перспективними напрямками розвитку є цифровізація соціальної сфери, посилення міжвідомчої взаємодії, удосконалення програм професійної адаптації та працевлаштування ветеранів, розвиток державно-приватного партнерства, підтримка ветеранського підприємництва та гармонізація соціальної політики з європейськими стандартами.

Отже, формування сучасної системи соціального захисту військовослужбовців має здійснюватися на засадах комплексності, адресності, безперервності соціального супроводу, цифрової трансформації та орієнтації на розвиток людського капіталу. Реалізація зазначених підходів сприятиме підвищенню ефективності державної соціальної політики, зміцненню соціальної безпеки військовослужбовців і ветеранів, а також створить необхідні передумови для успішного післявоєнного відновлення та сталого розвитку України.

4. Соціальні гарантії, види виплат та механізми їх реалізації

Соціальні гарантії військовослужбовців є одним із фундаментальних елементів державної політики у сфері національної безпеки та соціального захисту. Їх основне призначення полягає у забезпеченні належного рівня життя військовослужбовців і членів їхніх сімей, компенсації професійних ризиків, пов'язаних із проходженням військової служби, а також створенні умов для соціальної стабільності, професійної мотивації та успішної реінтеграції у цивільне життя після завершення військової кар'єри. В умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України система соціальних гарантій набуває особливого значення, оскільки виступає важливим чинником формування обороноздатності держави, збереження людського капіталу та зміцнення суспільної довіри до державних інституцій.

Грошове забезпечення є основною формою матеріального забезпечення військовослужбовців та виконує соціальну, компенсаційну, стимулюючу і мотиваційну функції. Його головною метою є забезпечення достатнього рівня матеріального добробуту військовослужбовців відповідно до складності виконуваних завдань, рівня відповідальності, професійної кваліфікації та ступеня ризику для життя і здоров'я.

Структура грошового забезпечення включає посадовий оклад, оклад за військовим званням, надбавки за вислугу років, проходження служби в особливих умовах, виконання бойових завдань, премії, одноразові винагороди та інші додаткові виплати. В умовах повномасштабної війни система грошового забезпечення була суттєво модернізована шляхом запровадження додаткових виплат військовослужбовцям, які безпосередньо беруть участь у бойових діях або виконують завдання в районах ведення бойових дій.

Грошове забезпечення виконує не лише функцію відшкодування витрат праці, але й є інструментом державної кадрової політики, спрямованої на підвищення престижності військової служби, збереження професійного кадрового потенціалу та залучення висококваліфікованих фахівців до сектору безпеки й оборони. Важливим компонентом соціального захисту військовослужбовців є система одноразових, компенсаційних та страхових виплат, яка спрямована на мінімізацію соціально-економічних наслідків професійних ризиків.

Одноразова грошова допомога призначається у випадках загибелі (смерті) військовослужбовця, встановлення інвалідності, часткової втрати працездатності, отримання тяжких поранень або інших обставин, визначених законодавством, такі виплати виконують компенсаційну функцію та забезпечують фінансову підтримку військовослужбовців і членів їхніх сімей у кризових життєвих ситуаціях. Компенсаційні виплати охоплюють відшкодування витрат, пов'язаних із лікуванням, медичною реабілітацією, забезпеченням протезуванням, санаторно-курортним лікуванням, орендою житла, переїздом до нового місця служби, оплатою комунальних послуг та іншими соціальними потребами.

Страхові механізми соціального захисту передбачають державне обов'язкове особисте страхування військовослужбовців. Вони забезпечують фінансову компенсацію ризиків, пов'язаних із загибеллю, пораненням, інвалідністю або втратою працездатності під час виконання службових обов'язків. В умовах сучасних воєнних конфліктів розвиток системи страхового захисту повинен здійснюватися на основі диверсифікації джерел фінансування, впровадження цифрових механізмів адміністрування страхових виплат та використання міжнародного досвіду військового страхування. Пенсійне забезпечення військовослужбовців є складовою системи довгострокових державних соціальних гарантій. Воно має спеціальний характер, оскільки враховує особливості проходження військової служби, підвищений рівень професійного ризику та специфіку виконання службових обов'язків.

Право на пенсію виникає залежно від вислуги років, стану здоров'я або втрати працездатності. Законодавством передбачено призначення пенсій за вислугу років, по інвалідності та у разі втрати годувальника членами сімей загиблих військовослужбовців. Сучасна система пенсійного забезпечення потребує подальшого реформування. Основними напрямками вдосконалення є забезпечення справедливої індексації пенсій, підвищення їх фінансової стійкості, гармонізація пенсійного законодавства із сучасними соціально-економічними умовами та запровадження елементів накопичувального пенсійного забезпечення для окремих категорій військовослужбовців.

Комплексна система соціальних гарантій охоплює не лише матеріальні виплати, а й широкий спектр соціальних послуг. Медичне забезпечення включає безоплатну медичну допомогу, лікування у військово-медичних закладах, реабілітацію, протезування, психологічну допомогу, санаторно-курортне лікування та заходи із відновлення фізичного й психічного здоров'я. Після початку повномасштабної війни особливого значення набули програми комплексної фізичної, психологічної та соціальної реабілітації військовослужбовців.

Житлове забезпечення реалізується шляхом надання службового житла, компенсації вартості оренди житла, забезпечення житлом осіб, які потребують поліпшення житлових умов, участі у державних програмах пільгового кредитування та інших механізмах державної підтримки. Водночас забезпечення житлом залишається одним із найпроблемніших напрямів соціальної політики через недостатній житловий фонд та значне збільшення потреб військовослужбовців і ветеранів.

Освітнє забезпечення спрямоване на розвиток людського капіталу військовослужбовців. Воно охоплює професійну освіту, підвищення кваліфікації, перепідготовку, здобуття вищої освіти, післядипломне навчання та професійну

адаптацію після завершення військової служби. Особливо актуальними є програми перекваліфікації ветеранів відповідно до потреб сучасного ринку праці, розвитку цифрових компетентностей, управлінських навичок та підтримки ветеранського підприємництва.

Одним із найважливіших напрямів модернізації системи соціального забезпечення є цифровізація державних послуг. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології створюють можливості для підвищення прозорості, оперативності та адресності соціальної підтримки. Основними напрямами цифрової трансформації є створення єдиних державних реєстрів військовослужбовців і ветеранів, електронних особових справ, інтегрованих інформаційних систем, цифрових кабінетів отримувачів соціальних послуг, автоматизованого призначення виплат, електронного документообігу та використання технологій міжвідомчого обміну даними.

Цифровізація дозволяє суттєво скоротити терміни оформлення соціальних гарантій, мінімізувати адміністративні бар'єри, зменшити кількість паперових документів, підвищити рівень прозорості використання бюджетних коштів та забезпечити ефективний моніторинг соціальних програм. Крім того, використання цифрових платформ створює передумови для персоналізації соціальних послуг та впровадження ризик-орієнтованого управління соціальною сферою.

Перспективним напрямом є застосування технологій штучного інтелекту та великих даних для прогнозування потреб військовослужбовців у соціальній підтримці, оцінювання ефективності соціальних програм, виявлення випадків дублювання виплат і формування персоналізованих програм соціального супроводу. Незважаючи на значний прогрес у розвитку державної політики, система соціального забезпечення військовослужбовців стикається з низкою системних проблем. Однією з найбільш актуальних є складність адміністративних процедур оформлення соціальних гарантій. Отримання окремих видів допомоги потребує значної кількості документів, взаємодії з різними державними органами та тривалого часу на прийняття рішень.

Проблемою залишається недостатня інтеграція державних інформаційних систем, що призводить до дублювання документів, необхідності повторного підтвердження статусу військовослужбовця або ветерана та збільшення адміністративного навантаження на громадян. Фінансові виклики пов'язані зі значним збільшенням кількості отримувачів соціальної підтримки, необхідністю забезпечення довгострокового фінансування програм соціального захисту та обмеженими можливостями державного бюджету в умовах воєнного стану. Це обумовлює потребу у диверсифікації джерел фінансування, розвитку механізмів соціального страхування, міжнародної технічної допомоги та державно-приватного партнерства.

Важливим напрямом удосконалення є забезпечення рівного доступу до соціальних послуг незалежно від місця проживання військовослужбовця чи ветерана. Особливої уваги потребують жителі віддалених територіальних громад, особи з інвалідністю, тяжкопоранені військовослужбовці та члени сімей загиблих Захисників України.

Системний аналіз свідчить, що сучасна модель соціального забезпечення має еволюціонувати від переважно компенсаційної до інтегрованої людиноцентричної моделі, яка забезпечуватиме безперервний соціальний супровід військовослужбовця на всіх етапах його життєвого циклу: від проходження військової служби до професійної реінтеграції у цивільне життя. Такий підхід відповідає сучасним міжнародним стандартам соціальної політики, практикам держав – членів НАТО та

Європейського Союзу і створює передумови для підвищення ефективності державного управління соціальною сферою, зміцнення людського капіталу та забезпечення сталого розвитку України в умовах післявоєнного відновлення.

5. Соціалізація, професійна адаптація та працевлаштування військовослужбовців

Соціалізація військовослужбовців є складним багатовимірним процесом, що охоплює відновлення соціального статусу особи, її інтеграцію у цивільне середовище, професійну самореалізацію, психологічну стабілізацію та відновлення соціальних зв'язків після завершення військової служби. У сучасних умовах повномасштабної війни в Україні питання соціальної реінтеграції військовослужбовців набуває стратегічного значення, оскільки масштаби демобілізації у післявоєнний період істотно впливатимуть на функціонування ринку праці, соціальну стабільність, економічний розвиток та відновлення людського капіталу держави.

Світовий досвід свідчить, що ефективна соціальна адаптація ветеранів є не лише складовою соціальної політики, а й одним із ключових чинників сталого розвитку держави. Саме тому сучасні підходи до соціального захисту військовослужбовців дедалі більше орієнтуються на людиноцентричну модель, яка передбачає комплексний соціальний супровід особи протягом усього періоду переходу від військової до цивільної діяльності.

Соціальна адаптація військовослужбовців є процесом відновлення соціальних функцій особистості, набуття нового професійного статусу та інтеграції до цивільного суспільства після завершення військової служби. Цей процес передбачає не лише отримання державних соціальних гарантій, а й формування нових професійних компетентностей, відновлення сімейних відносин, соціальної активності та економічної самостійності.

Для більшості військовослужбовців перехід до цивільного життя супроводжується суттєвими соціально-психологічними змінами. Втрачається звичне професійне середовище, змінюється соціальна роль, виникає необхідність адаптації до нових умов праці, цивільних моделей управління, економічних відносин та суспільних комунікацій. Особливо складним цей процес є для осіб, які брали безпосередню участь у бойових діях, отримали поранення або тривалий час перебували в екстремальних умовах.

Ефективна соціальна адаптація повинна здійснюватися на засадах безперервності та індивідуалізації. Це означає, що підтримка військовослужбовця має розпочинатися ще під час проходження служби, продовжуватися після демобілізації та включати соціальний супровід на всіх етапах професійної та суспільної інтеграції. Важливими складовими цього процесу є інформаційне консультування, юридична допомога, професійна орієнтація, психологічний супровід, соціальний патронаж та підтримка сімей військовослужбовців.

Одним із найважливіших компонентів соціалізації є психологічна та професійна реабілітація. Військова служба, особливо участь у бойових діях, пов'язана зі значними психоемоційними навантаженнями, які можуть негативно впливати на подальшу професійну діяльність, міжособистісні відносини та якість життя. Психологічна реабілітація має комплексний характер і включає психодіагностику, індивідуальне та групове консультування, психотерапевтичну підтримку, роботу з членами сімей,

заходи із соціальної інтеграції та формування навичок подолання стресу. Особливої уваги потребують військовослужбовці, які мають посттравматичні стресові розлади, бойові психологічні травми або тривалий досвід перебування у зоні активних бойових дій.

Водночас психологічна підтримка не може бути ізольованою від професійної реабілітації. Сучасний підхід передбачає інтеграцію психологічної допомоги із професійною підготовкою, розвитком нових компетентностей та формуванням індивідуальної кар'єрної траєкторії.

Професійна реабілітація охоплює оцінювання професійного потенціалу військовослужбовців, визнання компетентностей, отриманих під час проходження служби, професійну орієнтацію, перепідготовку, підвищення кваліфікації та розвиток цифрових навичок. Особливо перспективним напрямом є використання систем навчання протягом життя (*lifelong learning*), які дозволяють ветеранам постійно оновлювати професійні компетентності відповідно до вимог сучасного ринку праці.

Працевлаштування є одним із головних індикаторів успішної соціальної адаптації військовослужбовців. Саме можливість отримати достойну роботу забезпечує економічну незалежність, соціальну інтеграцію та відновлення активної участі ветеранів у суспільному житті. В Україні реалізуються державні програми підтримки працевлаштування ветеранів, що передбачають професійну перепідготовку, ваучери на навчання, сприяння відкриттю власної справи, компенсаційні механізми для роботодавців, кар'єрне консультування та професійну орієнтацію.

Водночас дедалі більшого значення набувають регіональні програми соціальної інтеграції, які враховують особливості місцевих ринків праці, структуру економіки регіону та кадрові потреби підприємств. Органи місцевого самоврядування активно залучають центри зайнятості, заклади професійної освіти, університети, роботодавців та громадські організації до реалізації програм професійної адаптації ветеранів.

Перспективним напрямом є створення спеціалізованих кар'єрних центрів для ветеранів, які забезпечуватимуть комплексне консультування, оцінювання компетентностей, підбір вакансій, супровід під час працевлаштування та моніторинг результатів професійної адаптації.

Світова практика свідчить, що ветеранське підприємництво є одним із найбільш ефективних механізмів економічної реінтеграції військовослужбовців. Власна справа не лише забезпечує економічну самостійність, а й сприяє психологічній стабілізації, розвитку лідерських якостей, самореалізації та створенню нових робочих місць. Під час проходження військової служби військовослужбовці набувають компетентностей, які є надзвичайно цінними для підприємницької діяльності: стратегічне мислення, управління ризиками, командне лідерство, кризове управління, швидке прийняття рішень, відповідальність та організаційна дисципліна.

Для розвитку ветеранського підприємництва необхідно забезпечити доступ до пільгового кредитування, грантових програм, бізнес-інкубаторів, освітніх програм із підприємництва, консультаційної підтримки та наставництва. Доцільним є створення спеціалізованих ветеранських бізнес-хабів, які об'єднуватимуть освітні, фінансові та консультаційні сервіси.

Соціальна реінтеграція військовослужбовців є багатосекторним процесом, який неможливо забезпечити виключно ресурсами держави. Саме тому сучасні моделі соціальної політики базуються на принципах партнерства між державними органами,

бізнесом, громадянським суспільством, міжнародними організаціями та місцевими громадами.

Держава забезпечує нормативно-правове регулювання, фінансування соціальних програм та координацію державної політики. Бізнес створює робочі місця, бере участь у програмах стажування, професійної підготовки та адаптації ветеранів, а також реалізує корпоративні програми соціальної відповідальності.

Водночас громадські організації виконують важливу функцію соціального супроводу, психологічної підтримки, правового консультування, професійної орієнтації та розвитку ветеранських спільнот. Особливо ефективними є моделі соціального партнерства, коли реалізація програм здійснюється спільно державними структурами, бізнесом, університетами, міжнародними фондами та громадськими об'єднаннями.

Аналіз сучасних тенденцій дозволяє зробити висновок, що подальший розвиток системи соціального захисту має здійснюватися шляхом формування інтегрованої моделі соціальної реінтеграції військовослужбовців.

Автор пропонує розглядати таку модель як єдину багаторівневу систему, що поєднує нормативно-правові, соціальні, економічні, медичні, психологічні, освітні та цифрові механізми підтримки військовослужбовця протягом усього життєвого циклу.

Концептуально інтегрована система повинна складатися з шести взаємопов'язаних функціональних блоків (рис. 3):

Рис. 3. Взаємопов'язані функціональні блоки інтегрованої системи*

**Сформовано авторами*

Особливістю запропонованої моделі є її людиноцентричність, безперервність соціального супроводу, міжвідомча інтеграція, цифровізація управління та орієнтація на довгостроковий розвиток людського капіталу. На відміну від традиційних моделей, які зосереджуються переважно на матеріальному забезпеченні, інтегрована система розглядає ветерана як активного суб'єкта соціально-економічного розвитку держави.

Таким чином, соціалізація, професійна адаптація та працевлаштування військовослужбовців повинні стати одним із ключових напрямів державної політики післявоєнного відновлення України. Формування інтегрованої системи соціальної реінтеграції, що поєднує соціальні гарантії, психологічну підтримку, професійну адаптацію, працевлаштування, розвиток підприємництва та цифрові механізми управління, створить необхідні передумови для ефективного використання людського потенціалу ветеранів, зміцнення соціальної згуртованості суспільства та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження засвідчило, що соціалізація військовослужбовців є одним із ключових напрямів сучасної державної соціальної політики, від ефективності якої залежать не лише рівень соціальної захищеності Захисників і Захисниць України, а й кадрова спроможність сектору безпеки і оборони, соціальна згуртованість суспільства та успішність післявоєнного відновлення держави. В умовах воєнного стану та майбутньої масштабної демобілізації система соціального забезпечення повинна трансформуватися із моделі переважно компенсаційної підтримки у комплексну інтегровану систему розвитку людського потенціалу військовослужбовців і ветеранів.

У результаті дослідження встановлено, що чинна система соціального захисту України сформувала нормативно-правову основу забезпечення військовослужбовців, яка включає соціальні стандарти, матеріальне забезпечення, пенсійні гарантії, медичне обслуговування, житлове забезпечення, професійну освіту та програми соціальної адаптації. Водночас сучасні виклики суттєво змінили масштаби й зміст потреб військовослужбовців та членів їхніх сімей, що обумовлює необхідність подальшої модернізації державної політики з урахуванням європейських підходів, стандартів НАТО та кращих міжнародних практик.

Аналіз сучасного стану соціального забезпечення дозволив визначити низку системних проблем, які стримують ефективність функціонування цієї сфери. До основних із них належать фрагментарність нормативно-правового регулювання, недостатня міжвідомча координація органів державної влади, складність адміністративних процедур отримання соціальних гарантій, нерівномірний доступ до соціальних послуг у різних регіонах, недостатній рівень цифровізації процесів, обмеженість механізмів професійної адаптації та працевлаштування ветеранів, а також потреба у довгостроковому фінансовому забезпеченні соціальних програм в умовах післявоєнного відновлення. Особливої уваги потребує розвиток комплексної системи психологічної реабілітації, соціальної адаптації та підтримки сімей військовослужбовців.

Проведене дослідження підтвердило, що ефективність соціального захисту визначається не стільки обсягом матеріальних виплат, скільки здатністю держави забезпечити безперервний соціальний супровід військовослужбовця на всіх етапах його життєвого циклу: від вступу на військову службу до професійної та соціальної

реінтеграції після її завершення. Саме такий підхід відповідає сучасній концепції людиноцентричного державного управління та забезпечує довгострокове відновлення людського капіталу.

На основі узагальнення результатів дослідження доцільно рекомендувати такі напрями удосконалення системи соціального забезпечення військовослужбовців (табл. 1):

Таблиця 1

**Напрями удосконалення системи соціального забезпечення
військовослужбовців***

№ з/п	Напрями удосконалення системи соціального забезпечення військовослужбовців
1	систематизувати нормативно-правову базу шляхом гармонізації законодавства, усунення правових колізій та забезпечення єдиних підходів до реалізації соціальних гарантій
2	удосконалити державні соціальні стандарти відповідно до сучасних соціально-економічних умов, європейських вимог та стандартів держав – членів НАТО
3	забезпечити прозорість і адресність механізмів надання соціальних гарантій шляхом цифровізації адміністративних процедур, інтеграції державних інформаційних систем, створення єдиного електронного реєстру військовослужбовців і ветеранів та автоматизації процесів призначення соціальних виплат
4	модернізувати систему грошового забезпечення, компенсаційних, страхових і пенсійних виплат з урахуванням професійних ризиків, рівня інфляції, необхідності своєчасної індексації та забезпечення фінансової стійкості соціальних програм
5	розширити доступ до медичної, психологічної та соціальної реабілітації шляхом розвитку міждисциплінарних центрів відновлення, сучасних реабілітаційних технологій та програм підтримки сімей військовослужбовців
6	удосконалити державну політику професійної адаптації через розвиток системи безперервної освіти, професійної перепідготовки, кар'єрного консультування, стимулювання роботодавців до працевлаштування ветеранів і розширення програм підтримки ветеранського підприємництва
7	активізувати механізми державно-приватного партнерства, залучення бізнесу, органів місцевого самоврядування, міжнародних організацій та інститутів громадянського суспільства до реалізації програм соціальної реінтеграції військовослужбовців

**Сформовано авторами*

Перспективним напрямом розвитку державної політики є формування інтегрованої системи соціалізації військовослужбовців, яка об'єднає соціальні стандарти, фінансові гарантії, медичне та психологічне забезпечення, цифрові сервіси, професійну адаптацію, працевлаштування та підтримку ветеранського підприємництва в єдину взаємопов'язану систему. Концептуально така модель має ґрунтуватися на принципах людиноцентричності, адресності, безперервності соціального супроводу, цифрової трансформації, міжвідомчої координації та оцінювання результативності соціальних програм.

Запропонований підхід дозволить підвищити ефективність державного управління у сфері соціального захисту військовослужбовців, забезпечити їх успішну соціальну та професійну реінтеграцію, зміцнити людський капітал держави та створити

необхідні передумови для сталого соціально-економічного розвитку України в умовах післявоєнної відбудови та європейської інтеграції.

АНОТАЦІЯ

У розділі досліджено сучасні підходи до соціалізації військовослужбовців у контексті розвитку системи соціального захисту України. Проаналізовано нормативно-правові засади соціального забезпечення, державні соціальні стандарти, соціальні гарантії та механізми надання матеріального забезпечення військовослужбовцям. Розглянуто основні види грошових, компенсаційних, страхових і пенсійних виплат, а також особливості їх практичної реалізації. Значну увагу приділено питанням соціальної адаптації, професійної реінтеграції та працевлаштування військовослужбовців після завершення служби. Визначено основні проблеми функціонування чинної системи соціального захисту в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення держави. Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до формування механізму соціалізації, що поєднує державні гарантії, цифровізацію соціальних послуг, розвиток ринку праці та підтримку ветеранського підприємництва. Запропоновано напрями удосконалення державної політики у сфері соціального забезпечення та професійної реінтеграції військовослужбовців. Отримані результати можуть бути використані під час розроблення державних програм соціального захисту, удосконалення нормативно-правової бази та формування ефективної системи підтримки військовослужбовців і ветеранів в Україні.

Література

1. Конституція України. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.01.2020, підстава – 27-ІХ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 15, ст.190 зі змінами. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
3. Закон України Про військовий обов'язок і військову службу. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 27, ст. 385. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
4. Закон України Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 29, ст.399. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text>
5. Закон України Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 45, ст. 425. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
6. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (ІІІ) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
7. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Статус Пакту див. (995 і 17). Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

8. ЄВРОПЕЙСЬКА СОЦІАЛЬНА ХАРТІЯ (переглянута). Страсбург, 3 травня 1996 року. Хартію ратифіковано із заявами Законом № 137-V від 14.09.2006, ВВР, 2006, № 43, ст.418. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14 та 15 з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

10. Закон України Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 48, ст.409. Із змінами, внесеними згідно із Законом № 107-VI від 28.12.2007, ВВР, 2008, № 5-6, № 7-8, ст.78 – зміни діють по 31 грудня 2008 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>

11. Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо проходження військової служби особами, звільненими умовно-достроково від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом. https://ips.ligazakon.net/document/T264931?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=FNL000044

12. Let us help you get started. VA. Talk to the Veterans Crisis Line now. <https://www.va.gov/>

13. VA. Health Care. Whole Health. Well-Being Programs. <https://www.va.gov/WHOLEHEALTH/veteran-resources/Well-Being-Programs.asp>

14. Armed Forces Covenant. <https://www.armedforcescovenant.gov.uk/>

15. Висновок до проекту Закону України від 29.01.2019 № 9181 (одержаний ВР України). Про комбатантів України/ <https://ips.ligazakon.net/document/XH73100A>

Information about the authors:

Zhyvko Zinaida Bohdanivna,

Doctor of Sciences in Economics, Professor,
Professor at the Department of Aviation Management
Ukrainian State Flight Academy
1, Stepan Chobanu str., Kropyvnytskyi, 25005, Ukraine

Ostapenko Oksana Mykolaivna,

PhD in Education,
Senior Lecturer at the Department of Aviation Management
Ukrainian State Flight Academy
1, Stepan Chobanu str., Kropyvnytskyi, 25005, Ukraine

Zhyvko Mykhailo Oleksandrovych,

PhD in Law, Junior Researcher
Scientific Center of Innovative Research
Püssi, Estonia